

Ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqları yüksək səviyyədə təmin olunur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, bəzi beynəlxalq təşkilatlar ikili standartlardan yanaşaraq, ölkəmizə qərəzli münasibət göstərirlər. Onlar sanki Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində hüquqları pozulmuş azərbaycanlı qaçqınları görmürlər.

Ali varlıq olan insanın haqları içərisində başlıca yer tutan azadlıq sosial-iqtisadi və siyasi amillərdən çox, mənəvi-ruhi mənəbdən qaynaqlanır. Bu statusu anlayan adam həm özünə, həm də başqasına nəzərən insan azadlığını vətəndaş azadlığından (siyasi rejim, dövlət, cəmiyyət, hökmdar və digər ünvanlardan istiqamətlənən və təmin olunan "pay"dan!) vacib bilir və öndə tutur. Dahi filisof Hegel, görkəmli rus mütəfəkkiri N.A.Berdıyayev əbəs yerə demirdilər ki, azadlıq - insan ruhunun əbədi başlanğıcıdır və ruh elə azadlıqdır. Əgər ruh hansısa səbəblərdən korroziyaya uğrayırsa və ya sönüklüyə məhkum edilirsə, azadlıq artıq zədələnir, mahiyyəti etibarilə cırlaşır, özünəməxsus dəyərlərini itirir və təmsil etdiyi şəxsin "Mən"ini qoruya bilmir. Nəticə olaraq, insan ali varlıq kimi statusunu itirir, yeyən-çəndən kefkomluq edən, gündə bir hoqqa çıxaran "nazir balasına", "ana uşağına", "papa yadigarına" və yaxud da sonsuz zülmərə aşağı anmalara boyun əyərək saxtakarlıqlarda, qeyri-qanuni əməllərdə iştirak edən, şagird-tələbələrindən qopardığı rüşvətin hesabına "rahat həyat" sürən "müəllim"ə çevrilir.

Azadlığın əbədi başlanğıcını keçici siyasi rejim və formalarla, hansısa ideya-nəzəri, sosial-fəl-

dividualizmə və eqoizmə, ifrat təbəqələşməyə və sosial ədalətsizliyə, insanın özgələşməsinə və yaxud da başqasına qarşı canavara çevrilməsinə yol açır. Bu gedışatda dahilərin bəşəriyyətə ərmağan etdikləri "hüquqi dövlət" də özünün "qarşısınalma və çəkındirmə" "hakimiyətlərin bölünməsi" prinsipiəri ilə naəlac qalır. Hətta Allah da böhran yaşayan insanı və insanlığı bu cəhənnəmdən qurtarmağa, sanki tələsmir. Kitabda bu kontekstdə də problematikaya yaxından diqqət yetirilir.

İndiki şəraitdə hər bir insanın, sosial qrupun, təbəqənin mənafələrinə dərinəndən toxunan insan hüquqları problemi beynəlxalq əhəmiyyətli fenomen olaraq, ilk növbədə, hüquqi-siyasi fəaliyyətin obyektidir və onun tədqiqi sahəsinin genişlənməsi ictimai proseslərin inkişafında çox vacib istiqamət kimi çıxış edir.

Siyasətdə sosial qrupların, siyasi partiya və kütləvi ictimai hərəkatların rolu nə qədər böyük olsa da, bu, nəticə etibarilə fəal subyekt kimi insanın və şəxsiyyətin rolunu inkar etmir. Hər bir insanın hakimiyyətin mənəbəyinin xalq tərəfindən formalaşmasında iştirakı, siyasətdə və bütövlükdə, ictimai həyatda layiqli fəaliyyəti, bilavasitə onun hüquq və azadlıqları ilə bağlıdır. İstənilən

sial hüquq dövləti anlayışı, hal-hazırda Avropa qitəsində hakimdir. Lakin bunun səbəbləri arasında, eyni zamanda, II Dünya müharibəsindən sonra Avropada nisbətən güclü olan sosialist hərəkatlar da yer alır. Köhnə sosialist dövlətlər və Asiya ölkələri iqtisadi və sosial hüquqlara daha böyük əhəmiyyət verdikləri halda, birinci nəsil hüquqları isə, çox vaxt təmin etməkdə aciz olublar. Məsələn, SSRİ-də pulsuz müalicə, təhsil, istirahət hüquqları təmin edildiyi halda, söz azadlığı kimi əsas hüquqlar qətiyyətlə tanınmırdı. Bunun əksinə ABŞ-da isə, iqtisadi və sosial hüquqlar mütləq şəkildə təmin olunan hüquqlar sayılmır.

İnsan hüquqları üçün nəzərdə tutulan digər bir təsnifat, bunları neqativ və pozitiv hüquqlar olaraq ikiyə bölməkdir. Neqativlik və pozitivlik yaxşı, ya da pis olma mənasında ələ alınmır. Yaxşı, ya da pis hüquq, əlbəttə ki, olmaz. Burada dövlətin konkret hüquqa qarşı hansı mövqedə duracağı nəzərdə tutulur - dövlət konkret hüququ təmin etmək üçün hərəksiz qalıb müdaxilə etməməlimi (qarışmamalı), yoxsa tam tərsinə, hüququ təmin etmək üçün nəse etməlidir? Azadlıq hüququ, ya da söz azadlığı baxımından dövlət müdaxilə etməməlidir, işinizə qarışmamalıdır, onun məmuru gəlib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Azərbaycan bu gün hüquqi-demokratik dövlətdir

səfi cərəyanlarla, o cümlədən, demokratiya və liberalizmlə, bilavasitə bağlamaq, çərçivələmək nə mümkün, nə də düzgün deyil. Əksəriyyətin ənənəvi surətdə düşündüyünün əksinə olaraq, liberalizm (ümumən) və global kapitalizmin ideya-nəzəri əsası olan anqlosakson liberalizm (xüsusən) azadlığın "ata-ana"sı deyil və ola da bilməz. Azadlıq problemi ölçülməz dərəcədə liberalizm problemindən dərinəndir. Liberalizmdə azadlığın heç bir etibarlı əsası yoxdur. Həqiqi azadlıq onu burada heç axtarmalı da deyil. Əfsuslar ki, bizim "azadlıq aşıqları" QHT rəhbərləri, insan haqları ilə məşğul olan "hüquq madafieçiləri" ideoloq-nəzəriyyəçilər və praktiklər umduqları azadlıq meyvesini, məhz bu bağdan dərmək istəyindən əl çəkmirlər. Yarandığı gündən burjuva-kapitalist maraqları naminə böyük və ali məfhumu təhrif etmiş, "tam"ı özünə sərfəli "hissə" ilə əvəzləmiş mənfəətdar liberalizmin fəaliyyətdə olmuş və olan müxtəlif modifikasiyalarında azadlıq adından ən yaxşı halda "vətəndaş azadlığı" danışır ki, o da son nəticədə, in-

İndiki şəraitdə hər bir insanın, sosial qrupun, təbəqənin mənafələrinə dərinəndən toxunan insan hüquqları problemi beynəlxalq əhəmiyyətli fenomen olaraq, ilk növbədə, hüquqi-siyasi fəaliyyətin obyektidir və onun tədqiqi sahəsinin genişlənməsi ictimai proseslərin inkişafında çox vacib istiqamət kimi çıxış edir.

müasir cəmiyyətin demokratikliyi sosial durumun vəziyyəti xeyli dərəcədə insan hüquqlarının müdafiəsi ilə ölçülür.

Burada yenə bir məqama diqqət yetirməliyik. İnsan hüquqları nəzəriyyəsi Qərb mədəniyyətinin bir məhsuludur. Qərb ölkələri üstünlüyü daha çox birinci nəsil hüquqlara verir. ABŞ-da indiyə kimi, "due proses of law" deyilən məhkəmə təminatı ancaq həyat, azadlıq və mülkiyyət hüquqları ilə bağlı mübahisələrdə tətbiq olunur. Avropa qitəsində sosial hüquqlara daha çox diqqət yetirilir, amma birinci dərəcəli hüquqlar orada yenə əsasdır. Bilirik ki, so-

sizin qapınızı döyməməlidir. Lakin təhsil hüququnun ya da mənzil hüququnun təmini üçün, dövlət məktəb açmalı, ya da kooperativ mənzillərin tikintisinə kömək etməlidir. Əvvəllər hesab olunurdu ki, birinci nəsil hüquqlar neqativ hüquqlardır, halbuki ikinci nəsil hüquqlar pozitiv hüquqlardır. Bu yanaşma təzə bir zamanlar düzgün hesab oluna bilərdi. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ, neqativ hüquqlar baxımından da, dövlətin pozitiv öhdəliklərini gətirməyə başladı. Məsələn, yaşamaq hüququna hörmət edən dövlət öz məmurları tərəfindən

vətəndaşın həyatına qəsd etməməlidir, çünki bu, neqativ öhdəlikdir. Lakin əgər vətəndaş ehtimal olunan cinayətə qarşı dövlətdən qoruma tələb edirsə, dövlətin o vətəndaşı qoruma kimi bir öhdəliyi yaranır və bu da pozitiv öhdəlikdir. Ona görə indi "neqativ-pozitiv hüquq" təsnifatından daha çox, dövlətin "neqativ, ya da pozitiv öhdəliklərindən" bəhs olunur. Bununla belə, din azadlığı, azadlıq hüququ, məlumat yayma azadlığı kimi hüquqlara, hələ də sırf neqativ hüquq kimi yanaşmaq mümkündür.

İlk dəfə olaraq, insan hüquqları haqqında Fransada 1789-cu ildə qəbul edilmiş "İnsan

və vətəndaş haqları bəyannaməsi"ndə rast gəlinir. Baxmayaraq ki, buna qədər insan haqlarının tanınması uzun inkişaf yolu keçmişdir. Onun inkişaf yolunda İngiltərə və Amerikada bu sahədə məlum olan xartiyalar var idi.

XX əsrdə insan hüquqları sahəsində əsas sənəd 10 dekabr 1948-ci ildə BMT tərəfindən qəbul olunmuş "İnsan hüquqları haqqında ümumi bəyannamə" olmuşdur.

1950-ci ildən başlayaraq 10 dekabr İnsan Hüquqları Günü kimi qeyd edilir.

1966-cı ildə BMT-nin başçılığı altında "Vətəndaşlıq və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq pakt" və "iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında pakt" qəbul edilmişdir. Avropada insan haqlarının və azadlığın qorunması üçün Avropa Konvensiyası mövcuddur. Bu konvensiyanın beynəlxalq müqavilələrdən fərqi odadır ki, Avropada real işləmə mexanizminə malik insan haqlarını qoruyan Avropa Məhkəməsi fəaliyyət göstərir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru